

RECENZE A REFERÁTY

Die Gliederung der schnurkeramischen Kultur in der Schweiz,
Acta Bernensia VI, Bern 1971, Verlag Stämpfli & Cie AG Bern, Preis 80,— DM, 193 Seiten,
40 Tafeln, 40 Textabbildungen, 7 Tafeln im Text, 4 Karten.

Der fachmännischen Öffentlichkeit gelangte in die Hände eine verdienstvolle und bedeutsame Arbeit über die Schnurkeramik in der Schweiz, welche die südwestlichste Gruppe des grossen schnurkeramischen Umkreises ist. Aufgabe der Arbeit, in welcher uns im einführenden Kapitel der Verfasser mit dem Arbeitsvorgang, dem Stand der Quellen und der bisherigen Forschungsgeschichte bekannt macht ist es, eine allseitige Einsicht in die schweizerische Schnurkeramik, im Rahmen der gleichzeitigen europäischen Entwicklung zu gewähren. Eine Besonderheit der schweizerischen schnurkeramischen Funde ist es, dass sie vorwiegend aus Ufersiedlungen (Pfahlbauten) stammen, wogegen im übrigen Europa ausdrucksvoll Grabfunde überwiegen. Daher wählte der Verfasser drei bedeutende Fundkomplexe, Utoquai, Sutz und Schöfflisdorf, die er monographisch in drei selbständigen Teilen der Publikation bearbeitet. Jeder Teil hat denselben Kapitelaufbau, in welchem die Terrainerkennnisse sowie das Fundinventar veröffentlicht und abschliessend die Bewertung des gesamten Komplexes samt bibliographischen Angaben gebracht wird. Der erste Teil bearbeitet die Grabung der Ufersiedlung von Utoquai aus den Jahren 1928—29, wo zwei Kulturschichten mit Überresten von Holzkonstruktionen erfasst wurden. Die untere Schicht enthielt spärliches Material der Horgener Kultur, grösstenteils waren jedoch schnurkeramische Funde aus der oberen Schicht vertreten. Mit dem zweiten Siedlungskomplex befasst sich der Verfasser im zweiten Teil seines Werkes. Es ist dies ein kleinerer Fundverband aus der Siedlung in Sutz. Der dritte Buchteil behandelt das einzige schweizerische Gräberfeld, das datierbare Funde gewährte. Es handelt sich um alte Funde aus Schöfflisdorf aus dem vorigen Jahrhundert, bei denen in gewisser Hinsicht die Fundumstände fehlen. Die insgesamt 23 Hügelgräber enthielten vermutlich Brandbestattungen, in einigen Fällen hatten sie eine Steinverkleidung (Steinfassung). Die Funde lassen sich schwer mit dem übrigen schweizerischen Material vergleichen, daher erwägt der Verfasser von einer selbständigen Stufe Schöfflisdorf, zu welcher er Parallelen in Nordwestdeutschland und in Holland sieht. Im abschliessenden Teil seiner Arbeit bringt der Verfasser die Schlussfolgerungen und Ergebnisse seines Studiums. Er berührt das Problem des einheitlichen Horizontes der schnurkeramischen Kultur, zu dessen markanten Vertretung in der Schweiz er eine kritische Stellung einnimmt. Schliesslich gelangt er zur Gliederung der schweizerischen schnurkeramischen Kultur in die Stufen Utoquai, Sutz und Schöfflisdorf, von welchen er vor allem die Stufe Utoquai als ausserordentlich wichtig für die Weiterentwicklung der älteren Bronzezeit in der Schweiz betrachtet. Er befasst sich mit der chronologischen Stellung der Schnurkeramik in der Schweiz, mit ihren Beziehungen zu den übrigen gleichzeitigen Kulturen und mit ihrem Ausmünden in der schweizerischen Frühbronzezeit. Die Arbeit ist durch ein französisches, englisches und russisches Resumé und ein Literaturverzeichnis, vier Karten sowie 40 vorzüglich durchgeführte Photo- und Zeichentafeln ergänzt. Weitere 40 Abbildungen und 7 Übersichtstabellen befinden sich im Text.

Anna Medunová-Benešová

V. V. Aulich, Zimnivs'ke gorodišče — slov'jans'ka pam'jatka VI-VII st. n. e. v Zachidnij Volini, Kiiv, Naukova dumka 1972. 124 str., 16 tab., 7 obr. Rotaprint. Cena 73 kopejek.

Ukrajinsky psaná kniha V. V. Aulicha patří k významným dílům v oblasti slovanské archeologie, neboť celkově hodnotí svým způsobem jedinečný — téměř úplně prozkoumaný památník —

časnéšlovanské hradiště, kterých je dosud známo jen málo a dostatečně prozkoumána jsou ojedinelé. Je třeba ocenit vysokou metodickou úroveň terénních prací, díky nimž se autorovi a jeho spolupracovníkům podařilo na vícevrstevné lokalitě vylíčit raněstředověké objekty a mobilní inventář. Složitá nálezová situace je v publikaci prezentována velmi přehledně srozumitelně a kriticky, takže čtenář má možnost vytvoření vlastního názoru a kontroly autorových závěrů.

Zimnévské hradiště se nachází na trojúhelníkovité ostrožně (délka 135 m, šířka 14—65 m) v bažinatém terénu nad řekou Lugou (přítok Záp. Bugu). Průzkumné práce na něm byly provedeny v letech 1951—2, soustavný výzkum se uskutečnil v letech 1956—1964. Kulturní vrstva hradiška silná 0,6—3,5 m obsahovala nálezy pozdnělineární malované keramiky, kultury nálevkovitých pohárů, kulovitých amfor, tripolské, pomořské; v horní části vrstvy převládaly časnéšlovanské nálezy 6.—7. stol. vedle menšího počtu nálezů staroruckých z 10.—11. stol. a z pozdějšího období feudálního.

Opevnění hradiška v 6.—7. stol. představovala dřevěná ohrada sestávající z vodorovně kladených kulůů držených dvojicemi kulů téměř na celém obvodu ostrožny (s výjimkou severovýchodní strany s prudkými svahem) a na šíji z dřevěnohlinitého příčného valu (šířka 10 m, výška 1,9 m). Ohrada byla na několika místech doplněna dřevěnými obrannými věžemi vystupujícími před její linií. Na svahu, po celém obvodu hradiška, 3,5 m od ohrady a valu byla palisáda z šikmo nakloněných kulů. Poloha a konstrukce brány nebyly bezpečně zjištěny (snad šlo jen o prostou mezeru na jižní straně ohrady). Tato konstrukce představuje až druhou fázi opevnění spojenou s velkými úpravami na okrajích svahů ostrožny, při nichž byly zničeny stopy po první fázi opevnění.

Na jižní straně ostrožny stál těsně při hradbě dlouhý nadzemní dům (dlouhý více než 100 m šířka 4—4,5 m) s kulovým skeletem stěn vyplněným deskami nebo výpletem, rozdělený příčkami na řadu místností s otevřenými ohništi (celkem 36) uprostřed. Není vyloučeno, že jedna stěna domu splývala s ohradou, nebo že úzký prostor mezi podélnou stěnou domu a hradbou byl vyplněn hlínou. Hradiště zaniklo požárem při nepřátelském vpádu, o čemž svědčí ohořelé zbytky dřevěných konstrukcí, četné nálezy zbraní, ojedinelých nepohřbených lidských koster i značné množství lidských kostí v kulturní vrstvě.

Hlavní masu nálezů představuje keramika. Je vyráběna výlučně v ruce a je nezobdená (ojediněle se vyskytl pás záseků na okraji nebo na listě pod okrajem, šikmé křížky, řada jamek), s hrboletým povrchem, ostřena pískem, kaménky, tloučenými střepey, zrnky železné strusky, vypalovaná patrně na otevřených ohništích. Na vnitřní straně jsou vislé stopy po vyhlazování, na masivních dnech otisky hrubé podsýpky. Většinu tvarů představují hrnce, které autor dělí na tři typy: 1. soudkovité hrnce se zataženým okrajem; 2. vejčité hrnce se zúženým hrdlem, s mírně vyhnutým, kolmým nebo dovnitř nakloněným okrajem; 3. hrnce s lomem na výdutí, s nízkým kolmým nebo dovnitř nakloněným okrajem. Ojedinelé jsou misky nebo miskovité hrnce s vyhnutými okraji.

Ostatní inventář dělí autor podle materiálu a účelu, podrobně a mnohdy i nově domýšlí jeho typologii. Z železných předmětů pobírá nejdříve výrobní nástroje (kosa, kladivo, řezbářský nůž, kovadlinka, sekerka, šídla), potom domácí potřeby (nože, přezky — osmičkovité, oválné, kruhové, půlkruhové, udidlo, kresadla, kroužky aj.) a zbraně (kopi, oštěpy, sekerka, šipky — tulejkovité s křídélky, rombické, listovité i šipky s trnem — trojhrbité, listovité, trojúhelníkovité, křídélkovité). Podrobně i hodnotí 15 bronzových přezek s různými tvary rámečků (lichoběžníkovité, oválné, srdcovité) i tylových destiček a sledává k nim datované analogie, kladené vesměs mezi 5.—7. stol. n. l. Z ozdob zaujme vedle nákonců s tangami martynovského typu, lichoběžníkovitých, spirálovitých a zvonkovitých závěsků především soubor 12 stříbrných a bronzových náramků, z nichž nejpočetnější jsou kusy s rozšířenými hráněnými nebo jinak zdobenými konci, mající četné analogie v podkladech 6.—7. stol. (martynovský, maloržavecký, koloskovský, kozijevský aj.). Nálezy bronzových slitků, kamenných odlévacích forem a líčovitých tyglíků svědčí, že tyto ozdoby byly vyráběny přímo na hradišti.

Jako významná nálezová skupina se autorovi jeví přesleny, které jsou nejen hliněné, ale i kamenné, vyráběné na řezbářském soustruhu již o několik staletí dříve než proslulé ovručské přesleny. Z váhy přeslenů vyvozuje autor závěry o používání přize různé kvality.

Datování hradiště opírá V. V. Aulich o některé železné výrobky (trojhrbité šipky, přezky s osmičkovitým rámečkem) a o přezky a ozdoby z barevných kovů (zejména náramky s rozšířenými konci a nákonci), pro něž nachází analogie v pokladech martynovského typu, na avarských, alamanských a jiných pohřebištích, na jejichž základě řadí svrchní horizont zimnévského hradiště do 6. a 1. pol. 7. stol. Toto datování je potvrzeno i nálezem poškozené byzantské mince císaře Justina (518—527) nebo Justiniana (527—565) použité jako závěsek.

Při pokusu o rekonstrukci hospodářství obyvatel hradiška autor zdůrazňuje, že jednotlivá

odvětví nejsou rovnoměrně doložena hmotnými prameny. Nepatrné jsou doklady zemědělství (kosa, zuhelnatělé obilniny), což neznamená, že nehrálo významnou úlohu. Studium chovu dobytka je omezeno tím, že nelze rozlišit kosti zvířat z jednotlivých časových období, v nichž bylo hradisko osídleno. Lépe jsou doložena některá řemesla, zejména šperkařství, a to nálezy odlévacích forem, tyglíků, slítků, polotovaru i hotových výrobků, které se řadí k evropské družnické kultuře 6.—7. stol., vycházející z byzantského stylu (Csallány, Rybakov). Řemeslné zpracování kamene se uplatnilo při výrobě forem a kamenných přelůnů. Málo dokladů je o kovářství (struška), kovářství a dřevobrábění (sekera, soustružnický nůž).

Při srovnání Zimna s ostatními sídlišti 6.—7. stol. v západní Nólvi a v horním Podněstří (Ripněv I, II, Gorodok, Lipa, Zdobice, Bovšiv, Dėmjanovo, Vėznisko aj.) autor sledává rozdíly v tom, že Zimno je jediným hradištěm, že jsou zde nadzemní obydlí s otevřenými ohništi (na rozdíl od obvyklých zemnic s pecemi) a množství kovových výrobků. Vzhledem k tomu, že hlavní masa nálezu v Zimně a na jiných sídlištích — keramika — je shodná, vidí autor příčiny uvedených rozdílů nikoliv v kulturní a etnické příslušnosti, ale v sociálním postavení jejich obyvatel.

Zimněvské hradiště připisuje V. V. Aulich jednomu z kmenů letopisných Dulebů a srovnává je s jinými současnými hradišti (Chotomel, Babka, Barsučja gorka, Koločin, Žabino, Bonikowo, Ujście, Leczyca, Biskupin, a zejména Tušemlja, Szeligi a Mikulčice); přichází k závěru, že pro hradiště 6.—7. stol. jsou charakteristické těžko přístupné ostrožní polohy nevelkých rozměrů, chráněné buď dřevěnými stěny a palisádami na terénních úpravách svahu nebo přímo valy a příkopy, a dále dlouhé nadzemní stavby tvořící někdy obrannou stěnu. V jejich inventáři jsou četné zbraně, jezdecká výstroj a nejsou v něm pracovní nástroje — zejména zemědělské (jak je tomu na otevřených sídlištích), s výjimkou dokladů kovářského a šperkařského řemesla, které zpracovaly pro potřebu družiny, jež se v tomto období vojenské demokracie a rodících se feudálních vztahů formovaly kolem význačných vůdců a sídly na opevněných hradištích, která tvořila administrativní, vojenská a řemeslná střediska jednotlivých kmenů.

Význam díla V. V. Aulicha spočívá v tom, že zpracovaný památník poskytl na rozdíl od jiných nalezišť řadu pevných opor pro datování starší fáze časněslovanské kultury a autor z této skutečnosti vytěžil závažné závěry. Zimno má zásadní význam zejména pro datování v ruce robené a nezdobené časněslovanské keramiky. Výrazně se to projevilo v práci V. D. Barana, Ranni slovními mezi Dnistrom i Prip'jattju, Kiiv 1972. Aulichovy závěry ze Zimna bude ovšem nutné respektovat i při hodnocení materiálu z jiných slovanských oblastí. Je zajímavé, že polské hradiško Szeligi, datované do stejného období na základě zhruba téhož kovového inventáře, má v komplexech keramiky smíšenou, a to jak v ruce vyráběnou a nezdobenou, tak keramikou částečně obtáčenou a zdobenou primitivní vlnicovou a líniovou výzdobou. Zeela výjimečnou se jeví situace vrstev 6.—7. stol. z mikulčického hradiště, které dle dosavadních publikací neobsahuje téměř žádnou keramikou pražského typu, ale převážně jen dokonale obtáčenou keramikou s vyspělou vlnicovou a líniovou výzdobou. Jinak ovšem studium časněslovanské keramiky v ČSSR dospívá k závěru o existenci čistého horizontu s nezdobenou keramikou pražského typu a mladšího smíšeného horizontu s lepenou keramikou nezdobenou i s částečně obtáčenou keramikou s primitivní výzdobou (J. Zeman, AR 18, 1966, 157—189), což je nově potvrzováno uzavřenými sídlištními celky z Břeclavi-Pohanska. Právem tedy můžeme konstatovat, že materiál ze zimněvského hradiště zpracovaný V. V. Aulichem představuje významný nálezoový soubor, se kterým bude vždy nutné konfrontovat jakékoliv závěry vztahující se k problematice časněslovanské hmotné kultury.

Bořivoj Dostál

D. A. Avdušin, Polevaja archeologija SSSR. Moskva, Vysšaia škola 1972, 344 stran, 126 obr., cena 87 kopějek.

Recenzovaná kniha je učebnicí terénních archeologických prací určenou pro studenty archeologie a historie. Jde o pravené a doplněné vydání starší autorovy práce, Archeologičeskije razvėdki i raskopki, Moskva, MGU 1959. Autor je zkušený pedagog, profesor archeologie na moskevské universitě, jemuž je výuka archeologie i praktické provádění archeologických výzkumů a vedení terénních prázdninových prací vysokoškolských studentů celoživotním posláním. Tím se vysvětluje jednak důsledný metodický postup a systematická výkladu, který nevněchává žádný podstatný problém, s nímž se může archeolog ve své výzkumné praxi setkat, a jednak šife autorova pohledu v čase a prostoru, od paleolitických stanic až po staroruská města na celém území SSSR.

V úvodu (str. 3—24) je zdůrazněn tvůrčí moment vykopávek, jimiž fakticky začíná interpretace archeologických pramenů. Terénní archeologie je definována jako komplex způsobů studi-